

СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНІ ЕЛЕМЕНТИ В МОВІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Кумеда Олена,

кандидат філологічних наук, доцент

ORCID ID 0000-0001-6879-1388

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002, Україна

olenakumeda@gmail.com

***Анотація.** Пропоноване спостереження здійснено переважно на матеріалі першодруків творів Пантелеймона Куліша і є частиною цілісного дослідження мови письменника на тлі рідного йому східнополіського говору північного наріччя. Стаття являє собою продовження вивчення стилістично зумовлених елементів в мові П. Куліша; як і попередні розвідки, ґрунтується на методиці суголосній тій, яку застосували дослідники мови Т. Г. Шевченка (П. Д. Тимошенко, М. А. Жовтобрюх та В. М. Русанівський).*

*У статті розглянуто окремі морфологічні риси мови Куліша в аспекті їхньої стилістичної маркованості. Зокрема, з урахуванням свідчень діалектних джерел, писемних пам'яток, а також тогочасної мовно-літературної практики проаналізовано особливості вживання форм двоїни іменників, коротких форм прикметників, розбіжності у відбитті в першодруках письменника окремих прислівників, часток та сполучників. Стилiстичну функцію відповідних мовних одиниць висвітлено через ареалогiчне прочитання мови П. О. Куліша, обґрунтовано характер зв'язку цих одиниць з рідномовним середовищем письменника та з тогочасною писемно-літературною практикою. Так, з'ясовано, що, попри безперечний вплив на мову П. Куліша питомого говіркового довкілля, специфіка відбиття розглянутих морфологічних одиниць у мові автора треба пов'язувати із впливом книжної традиції. Зокрема, серед маркерів високого стилю виокремлено короткі форми прикметників та займенників, фонетичні варіанти *хоть*, *тілько*, *скільки*. Особливо виразно настанови автора щодо низького / високого стилю простежуються в історичних художніх текстах.*

***Ключові слова:** першодрук, книжна традиція, мовно-літературний стандарт, діалектне джерело.*

STYLISTICALLY MARKED ELEMENTS IN THE LANGUAGE OF PANTELEIMON KULISH

Kumeda Olena,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

ORCID: 0000-0001-6879-1388

Sumy State Pedagogical University A. S. Makarenko

Romenska Str., 87, 40002, Sumy, Ukraine

olenakumeda@gmail.com

The proposed observation is based mainly on the material of the first editions of Panteleimon Kulish's works and is part of a holistic study of the writer's language against the background of his native Eastern Polish dialect of the northern dialect. The article is a continuation of the study of stylistically determined elements in the language of P. Kulish; as well as previous investigations, is based on a method consistent with that used by researchers of the language of Taras Shevchenko (P. Tymoshenko, M. Zhovtobryukh and V. Rusanivsky).

The article considers some morphological features of Kulish's language in the aspect of their stylistic marking. In particular, taking into account the evidence of dialectal sources, written monuments, as well as contemporary linguistic and literary practice analyzed the peculiarities of the use of dual forms of nouns, short forms of adjectives, differences in reflection in the writer's first editions of individual adverbs, particles and conjunctions. The stylistic function of the respective language units is highlighted through the areological reading of Kulish's language, the nature of the connection of these units with the native environment of the writer and with the written and literary practice of that time is substantiated.

*Thus, it was found that, despite the undeniable influence on the language of P. Kulish specific speech environment, the specifics of the reflection of the considered morphological units in the language of the author should be associated with the influence of bookish tradition. In particular, short forms of adjectives and pronouns, phonetic variants *хоть, тільки, скільки* are singled out among high style markers. The author's instructions on low / high style are especially clear in historical literary texts.*

Key words: primary sources, bookish tradition, language standard, dialect source.

Вступ

В останні роки вітчизняна лінгвістика, на жаль, не засвідчила пошавлення в напрямку студій над мовою Пантелеймона Куліша. Відомі нам ґрунтовні роботи (насамперед дисертаційні праці Н. Ю. Слободянюк, Т. І. Должикової, О. В. Климчук, Л. Ф. Устенко) присвячено лексико-фразеологічному складникові ідіолекту П. О. Куліша; закономірно ці студії висвітлюють винятково особливості функціонування мовних одиниць відповідного рівня. Як переконують наші спостереження над текстами першодруків письменника, не тільки лексичні, а й окремі фонетичні та граматичні риси Кулішевої мови привертають увагу в аспекті стилістичної маркованості.

Пропонована студія є продовженням попереднього спостереження над стилістично зумовленими елементами в мові першодруків Пантелеймона Олександровича Куліша (1819–1897). Серед стилістично маркованих фонетичних та граматичних одиниць мови П. Куліша було, зокрема, виявлено альтернанти *Бігъ*¹, *меціане*; займенники *це, ці, цѣго* і сполучник *та* (у мові соціальних низів) до послідовних *Богъ, міціане; сей, сѣго, сѣму* й *да* в (у мові автора та центральних персонажів - козацької верхівки, городової старшини). Означену альтернацію зафіксовано насамперед в першодруковій роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада» 1857 р.

Метою публікації є оприявлення специфіки відбиття стилістично маркованих елементів в мові першодруків Пантелеймона Куліша. **Об'єктом дослідження** стала мова першодруків художніх та нехудожніх текстів П. О. Куліша на тлі структурних рис східнополіських говірок. **Предмет** дослідження – морфологічні риси мови першодруків письменника, що мають стилістичне призначення.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що стилістичну функцію конкретних мовних одиниць обґрунтовано через ареалогічне прочитання мови П. О. Куліша, з'ясовано характер зв'язку цих одиниць з рідномовним середовищем письменника; висунуто гіпотезу щодо меж узуального і власне авторського серед зареєстрованих у текстах одиниць та щодо причин вибору письменником мовних засобів з-поміж низки альтернативних варіантів, окреслено лінгвальні пріоритети П. О. Куліша.

Матеріали та методи дослідження

В основу пропонованого дослідження покладено тексти першодруків творів П. О. Куліша: роман «Чорна рада» (СПб., 1857); історичний нарис «Хмельницина»

---

¹ Тут і далі збережено правопис текстів П. О. Куліша.

(СПб., 1861); автобіографічний нарис “Жизнь Куліша” (Правда. 1868. № 2–4, № 24–28); оповідання “Орися” (К., 1882); поема “Маруся Богуславка” (Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. Т. 2. Л. : Просвіта, 1909); матеріали з текстів письменника зіставлено зі свідченням діалектологічних джерел, насамперед “Атласу української мови” (АУМ), різноманітних описових студій та діалектних словників; додатково ці матеріали перевірено під час експедиції в 2009 р. у с. Макове, с. Клишки, с. Чапліївка Шосткинського р-ну; с. Слоут Глухівського р-ну Сумської обл.; хут. Мотронівка Борзнянського р-ну Чернігівської обл., які біографічно пов’язані з життям і творчістю П. О. Куліша; чимало цінних матеріалів зберігають етнографічні записи середини ХІХ ст., зокрема П. О. Куліша та Б. Д. Грінченка.

Під час дослідження використано описовий метод з елементами порівняльно-історичного та статистичного, а також методики лінгвостилістики (контекстуальний та компонентний аналіз); також застосовано ареалогічний метод, завдяки якому вдалося встановити реальне просторове співвідношення досліджуваних мовних одиниць. Урахування конкретних культурно-історичних умов, у яких формувалася ідіолект автора, зобов’язало використання лінгвокультурологічних прийомів. Загалом наша методика є суголосною тій, яку застосували дослідники мови Т. Г. Шевченка - П. Д. Тимошенко, М. А. Жовтобрюх та В. М. Русанівський.

Обговорення

Вилучення й аналіз стилістично маркованих елементів у мові першодруків П. О. Куліша здійснено в площині дослідження ідіолекту автора на тлі його локального мовного довкілля – східнополіського говору північного наріччя (Кумеда, 2011). Назване дослідження стало одним з перших у сучасній ідіолектології в питанні реалізації провідних принципів цілісного дослідження мовного портрета письменника, зокрема, зіставного вивчення якісно опублікованих текстів, рукописів, прижиттєвих й авторизованих видань, у яких відбито мовну діяльність носія ідіолекту; аналізу вилучених у цих джерелах мовних одиниць на тлі сучасної авторів писемної практики та локального мовного довкілля, які могли впливати на досліджуване індивідуальне мовлення та формування рис тексту. Так, було з’ясовано вплив мовного довкілля на формування ідіолекту мовної особистості з виразними інтерлокальними засадами його лінгвоментальності; досліджено риси мови П. О. Куліша (здійснено інвентаризацію та аналіз фонетичних, граматичних і лексичних рис мови художніх творів автора) та визначено його роль у становленні нової української літературної мови, випрацьовано методику вивчення ідіолекту письменника. Отже, й запропонована студія враховує зв’язок мови П. О. Куліша з тогочасною писемно-літературною практикою, яку він міг оцінювати як взірцеву, а це могло впливати на добір автором мовних одиниць, зокрема, й стилістично зумовлених; серед останніх фокус уваги буде зосереджено на особливостях уживання форм двоїни іменників, коротких прикметникових та займенникових форм, розбіжностях у відбитті в першодруках письменника окремих прислівників, часток та сполучників тощо.

Результати дослідження

Мова першодруків П. Куліша фіксує форми двоїни іменників, що, гіпотетично, закорінені у східнополіський говір та спираються на попередню писемну традицію. За спостереженнями С. П. Бевзенка, “десь до 30-х р. ХХ ст. такі двоїнні форми вживалися і в літературі як в художній, так і в науковій. Їх знаходимо раз у раз у творах письменників ХІХ – поч. ХХ ст.”, наприклад, в І. С. Нечуя-Левицького (*дві руки, дві корови*), І. Я. Франка (*дві силі*) (Бевзенко, 1960: 98). У мові найбільш раннього тексту П. О. Куліша 1857 р. виявлено два приклади вживання двоїни від іменників жін. та сер. роду в сполученні із числівником *два – дві нарі волівъ* (Ч.р. 224), *два слові*¹ (Ч.р. 407), а також без числівника – одиничне *пройшовши зь гоні* (Ч.р. 152); *брóві* (3)

¹ У листі П. О. Куліша 1854 р. також зафіксовано *два слові* (КЛ: І, 164).

(Ч.р. 90, 95, 247), хоча паралельно *брóви* (Ч.р. 39, 114). У неприжиттєвому виданні 1909 р. архаїчні форми *крилі, руці й нозі* мають стилістичне призначення, їх ужито як конфесійні елементи: “*Дай крилі нам, Божо Мати, Крилі голубині...*” (М.Б. 126); “*...Що в Спаса сам на грудях бачив рану, Пробиті руці й нозі для догану*” (М.Б. 160); “*Мольби возносим к тайним висотам, Щоб... Безбожник нас під нозі не подав*” (М.Б. 189).

Короткі форми прикметників та займенників у мові П. О. Куліша відбито спорадично, оскільки на всі досліджувані тексти припадає 71 прикметникова словоформа, причому 39 зафіксовано у великому прозовому тексті “Чорної ради”, де подекуди, як і в поемі “Маруся Богуславка”, спостерігаємо нанизування, напр.: *великъ, видень, вознесенъ, готовъ, живъ, здатень, непохибен, статечен, ясенъ*. Значно менше виявлено коротких займенникових словоформ (1857; 1861; 1909) – 13, причому десять з них – у тексті 1857 р., напр.: *всякъ, усякъ, жадень, жодень*. Імовірно, деякі короткі форми стилістично зумовлені: “*Нехай великъ росте да щасливъ буде!*” (Ч.р. 66); “*Пали, рубай ёго, вивертай съ коренемъ, то й будешъ славень и хваленъ, якъ Морозенко*” (Ч.р. 83); “*Гетьманъ вінъ на всю губу, пишень и красень...*” (Ч.р. 181); “*Бо єдин Той, хто вкриває Землю небесами*” (М.Б. 55); “*Нехай над сьвітом той господарює... Хто в слові вірен, непохибен в ділі*” (М.Б. 65); “*Ти був премудр і сьвят у слові...*” (М.Б. 99); “*Був я честен, статечен, і плями не маю на тілі...*” (М.Б. 106). Епістолярій П. О. Куліша засвідчує короткі форми прикметників та займенників¹.

Хоча нечисленні короткі форми прикметників та займенників у першодруках П. О. Куліша й віддзеркалюють одну з морфологічних рис його рідномовного довілля², однак їх треба пов’язувати із впливом книжної традиції.

Важливими з погляду історичного та діалектного розвитку української мови є факти відображення в мові творів П. О. Куліша флексій місц. відм. одн. прикметників та споріднених з ними частин мови чол. і сер. родів – *-ому, -ему* й *-ім*. У зв’язку зі свідченнями діалектних джерел³ можна припустити, що в XIX ст. у деяких північних говорах, зокрема східнополіському, флексії *-ому, -ему* та *-ім* мали приблизно той самий статус, що й у південно-східних діалектах⁴.

У прозових прижиттєвих текстах П. О. Куліша на тлі прикметників та числівників з *-ому, -ему* виявлено тільки п’ять словоформ з *-ім*, дві з яких відбито в тексті 1861 р. і три, імовірно, зі стилістичним призначенням, у тексті 1857 р. – в описові соціальних низів та їхній мові: *въ червонімъ жупані* (Ч.р. 332); *у личаковімъ*

¹ У листах П. О. Куліша від 40-х до кінця 50-х рр. кількість коротких форм прикметників та займенників вдвічі зменшується – із 16-ти до 8-ми словоформ: *виноват, готов, жив, здоров, ласкав, певен, рад, щаслив*; короткі форми займенників репрезентовано одиничним *всяк* (КЛ).

² Етнографічні матеріали П. О. Куліша обмежено фіксують короткі прикметникові форми: двічі у прозовому тексті (*виновать, радъ*) й одиничну в пісенному фольклорі (*слишень*) (ЗОЮР: 60, 72, 78); короткі прикметники та займенники ширше відбито в записах Б. Д. Грінченка: *выновать, молодъ, пусть, радъ; всякъ* (2) (Грінченко, 1895: 233, 236, 245, 247, 252). За спостереженнями О. Б. Курило над говіркою с. Хоробичі, “іменні прикметникові форми чоловічого роду подибуються в пісні. Окремі слова заховалися й у розмові: *rwān, kážā(ā)n*” (Курило, 1924: 79). Сучасні спостереження засвідчують дві короткі форми: *’k[a]жен і ’k[a]жин* (с. Макове, Шост. р-н) (2009 р.).

³ Зокрема, відповідно до спостережень різних років, флексія *-ім* є маловідомою в прикметниках та більш знаною в займенниках і числівниках: *въ червонімъ бенкету; на тымъ мисти, на тымъ свити* (Грінченко, 1895: 98, 136, 138, 233); *čist[ɣm] і čist[āmu]; na s[ɣm] slōwi, □[ɣm] і □[āmú], n[ɣm]* (Курило, 1924: 77–79); *na ’u[im]* (Гладкий, 1928: 128); *na ’b[ilim] ka’n’k; u ta’k[im]; ŷ t’peim[um] k’las’i* (Говори 1977: 145, 192–193); *ŷ ’sорок t’rep[om], u t’rid’u’at’ n’jat[om], ŷ дев’я’носта ’шост[о’м], ŷ ’sорок ’c’ом[om] і у ’sорок ’вос’м[im]; у ’наш[om], ŷ j[om] (2), ŷ ja’k[om] (2) і на t[im], на ч[im] (2)* (2009 р.).

⁴ П. Д. Тимошенко на підставі фактів, почерпнутих з мови творів Т. Г. Шевченка, а також інших його сучасників і наступників доживтєвої епохи, даних усної народної творчості дійшов до таких висновків: принаймні в низці південно-східних діалектів української мови в місц. відм. одн. чол. і сер. родів прикметників, діеприкметників та числівників переважає чи переважала в часи Т. Г. Шевченка флексія *-ому, -ему*; у займенниках, особливо вказівних і насамперед у сталих сполученнях на означення часу й місця, переважає (або переважала) флексія *-ім*; у пізнішому письменстві флексія *-ому, -ему* все більше поширюється, витісняючи *-ім*. Загалом цей процес відображає відповідний процес по говірках (Тимошенко, 1971: 202).

кунтуші (Ч.р. 359); на сімь мизернімь світі (Ч.р. 403); въ однімь місті (Хм. 11); въ Польскімь королівстві (Хм. 16). У поетичному тексті неприжиттєвого видання 1909 р. словоформ з *-ім* значно більше – 35, що, імовірно, пов'язано з умовами віршування та самим жанром твору.

У мові творів П. О. Куліша виявлено кілька фонетичних варіантів модальної частки *тільки* (*тілько, тільки, тільки*). Як відомо, частка *тільки* < *тольки* < *толики*, діал. *тілько* відокремилась від відповідного прислівника, що усталився в новішій формі *стільки* < *стольки* (ІМ, 1978: 484). Сл.Гр. паралельно фіксує *скілька, скільки, скілько; стільки, стілько; тільки й тільки* (IV, с. 135, 206, 265).

За висновком упорядника неприжиттєвого львівського видання 1909 р., тексти П. О. Куліша засвідчують різноманіття фонетичних варіантів: *тілько, тільки, тільки* (Романчук, 1911: 670). Варіант *тілько* поруч із *тільки* вживано в українській пресі XIX – поч. XX ст., зокрема він широко представлений у ранній харківській періодиці поч. XIX ст., майже послідовно – у мові Т. Г. Шевченка (Жовтобрюх, 1963: 45; Жовтобрюх, 1970: 117). За нашими спостереженнями, частку *тілько*, як, до речі, і прислівник *скілько*, послідовно відбито в тексті 1857 р. – у мові автора (за єдиним винятком – Ч.р. 163) та центральних персонажів: “*Скілько-то князівь, рицарства и гетьманівь добуло, воюючи за тебе, слави!*” (Ч.р. 61); “*Сидять тамь окаяннии въ Січі, да тільки п'янствують*” (Ч.р. 89); “*Давно я потоптавь би сю ледарь, да тільки честь на собі кладу!*” (Ч.р. 105); “*...мавь вінь за порадниківь тільки старого, грізного пан'отця да жартовливе товариство*” (Ч.р. 150); “*Пань полковникь самь дававь міні бунчука, щобь я єго рукою займавь собі займанщину, скілько за день конемь об'їду*” (Ч.р. 225); натомість *тільки* та *скільки* зафіксовані винятково в мові соціальних низів: “*Дивись, скільки возівь коло хати!*” (Ч.р. 67); “*Не все тільки козакамь на радахь орудувати*” (Ч.р. 72). Читання виявлено в мові запорожця Кирила Тура, причому *тільки* двічі зафіксовано підряд у двох реченнях, що містять різко негативну оцінку черні: “*...підхоплю тільки на сідло оцю кралю, та й шукай вітра въ полі*” (Ч.р. 128); “*...бо на раду позлазилась до Йванця тільки сама погань... А зь Запорожжя тежь тільки самі паливоди на Вкраїну вийшли...*” (Ч.р. 398).

Мову такої історичної постаті, як кошовий І. Брюховецький, попри його високий соціальний статус, у зверненні до низів позначено формою *тільки* (Ч.р. 265–267), напр.: “*То тільки ваша городова старишина завела такь, що коли не пань, то й не чоловікь*” (Ч.р. 265).

У тексті 1861 р. частку *тілько* відбито непослідовно – *тілько* і *тільки* (11:53), так само й прислівники – *скілько* і *скільки, стільки* (2:9); у тексті 1868 р. не зафіксовано жодного *тілько*, однак виявлено читання між *тільки* і *тільки* (30:5), а також *стільки, скількі* і *скільки* (4:1). У першодруках 1882 та 1909 рр.¹ безвинятково відбито *тілько* (Ор. 4.; М.Б. 32..). Епістолярій П. О. Куліша 40–50-х рр. підтверджує три варіанти частки *тільки*, однак у листах 40-х рр. серед варіантів *тілько, тільки, тільки* переважає перший – 21 : 1 : 10, а вже в 50-х рр. він уживаний рідше – 10 : 4 : 14 (КЛ).

Різниця написань частки *тільки* (*тілько, тільки, тільки*) та прислівника *скільки* (*скілько, скільки, скількі*) в мові П. О. Куліша, імовірно, відбиває варіювання діалектної вимови²; у тексті “Чорної ради” ці форми стилістично виразно диференційовані. З огляду на мовну ситуацію часів П. О. Куліша, варіант *тілько* міг

¹ Текст “Марусі Богуславки” 1994 р. відбиває *тільки* (Тв.1994: II, 37, 60), оскільки його надруковано за автографом останньої редакції поеми, у якому П. О. Куліш змінив *тілько* на *тільки* (Тв.1994: II, 629).

² Напр.: *скілько, тільки* (ЗЮОР: 48, 49, 50, 60, 69, 70, 73); *скільки, скуолько; стуольки; тылькы, тыльки, тилькы, тильки, тільки* (Гринченко, 1895: 98, 122, 130, 137, 140, 243); *tyl'k[i]* (Курило, 1924: 85); *'sk'il'k[u], 'mil'k[i]* (Гладкий, 1928: 134, 141); *'kLl'k[u], 'mil'k[u]* (Говори, 1977: 146, 193, 195); *'k'it'k'[i]* і *'k'it'k'+[i]'*; *'mil'k[u], 'm'il'k[u], 'm'il'k[u]* і *'m'it'k'+[i]'*; *'m'il'k[u], 'm'il'k'[i]* і *'m'il'k[o], 'mol'k[o]* (2009 р.).

сприйматися як репрезентант книжної традиції, отже, в історичних художніх текстах (“Чорна рада”, “Маруся Богуславка”) закономірно був ознакою високого стилю.

У сучасній українській мові допустові сполучники *хоч*, *хоча*, *хоть* є найширше вживаними. Староукраїнські пам’ятки засвідчують сполучник *хотя* та його варіанти *хотяй*, *хоть*, а з XVI ст. – *хоч*, *хоча* (ІМ, 1978: 463). Давні сполучники відомі в ареалі східнополіського говору: їх фіксують сучасні спостереження – *хот'*, *хо'м'а* (2009 р.), записи Т. В. Назарової (Говори, 1977: 195), П. Д. Гладкого (Гладкий, 1928: 141), О. Б. Курило (Курило, 1924: 83) – *хот'*; етнографічні матеріали П. О. Куліша відбивають старі і нові дієслівні форми, з якими генетично пов’язаний сполучник *хоч* (*хоча*, *хоть*) (ІМ 1978: 463): *хоть* як *хочь*; *де хотя прожить* (ЗОЮР: 55, 62, 69).

Давній сполучник *хоть* є часто вживаним у художньому тексті 1857 р.; за винятком опису запорожців, його послідовно відбито в мові автора та центральних персонажів (козацької верхівки, городової старшини): “*Хоть* вінъ бувъ и значний козакъ, да не противъ гетьмана; *хоть* вінъ бувъ юнакъ уродливий, да не противъ Сомка (Ч.р. 103–104); “*О, не вже таки жіночий рідъ спокусивъ хоть* разъ Запорозця?” (Ч.р. 124); “*Хоть*, може, мої липові світлиці й не те, що княженецькій замки, такъ *хоть* поживешъ міжъ православними Християнами...” (Ч.р. 220); “...*хоть* духъ переведи, *хоть* чарку горілки витий да закуси” (Ч.р. 303); мову соціальних низів, а також окремих персонажів – Кирила Тура (і його рідні), Череваня та І. Брюховецького – вирізняє новий сполучник *хоч*: “*А що вже воєвати зъ бусурменами, такъ хочъ* що дня” (Ч.р. 126); “*Ти бь* уже *хочь* мене своїмъ характерствомъ не морочивъ!” (Ч.р. 151); “...*хочь* живи, *хочь* до другого державці, коли не любо, *вбирайся*” (Ч.р. 199). У мові першодруків 1861, 1868 та 1882 рр. безальтернативно зафіксовано сполучник *хоч* (Хм. 14.; Ж.К. 20.; Ор. 7.). У неприжиттєвому виданні 1909 р., за винятком двох *хоч* (М.Б. 187), послідовно відбито давню форму – *хоть* (М.Б. 12.. 187). В. М. Івашків, упорядник II тому видання творів П. О. Куліша 1994 р., відзначає, що в останній редакції поеми “Маруся Богуславка” автор замінив *хоть* на *хоч*, проте непослідовно (Тв. 1994: II, 629). Упорядник львівського видання 1909 р., імовірно, не міг урахувати виправлень П. О. Куліша, оскільки зважав не на автографи, а на попередньо опубліковані тексти.

Припускаємо, що сполучник *хоть*, як і *да*, П. О. Куліш засвоїв у своєму діалектному оточенні. Специфіка відбиття *хоть* у тексті “Чорної ради” та безвиняткове вживання його в історичній поемі “Маруся Богуславка” дають підстави вважати, що цей архаїчний елемент П. О. Куліш використовує вибірково, зі стилістичною настановою.

Висновки та перспективи

Аналіз морфологічних рис мови текстів П. Куліша переконує, що окремі з них стилістично зумовлені. До таких зараховуємо конфесійні елементи - одиничні форми двоїни у неприжиттєвому виданні 1909 р. (*крилі*, *руці* й *нозі*); короткі форми прикметників (*великъ*, *статечен*, *ясень*) та займенників (*всякъ*, *жадень*); флексію *-ім* у місц. відм. одн. окремих прикметників (*въ червонімъ жупані*; у *личаковімъ кунтуші*); сполучник *хоть*, а також фонетичні різновиди частки *тільки* (*тільки*, *тільки*, *тількі*) та прислівника *скільки* (*скільки*, *скільки*, *скількі*). Здебільшого названі риси закорінені в рідномовне довкілля автора, однак специфіку їх відбиття в мові творів Пантелеймона Куліша треба пов’язувати із впливом книжної традиції. Так, серед маркерів високого стилю за часів письменника, ймовірно, були короткі форми прикметників та займенників, фонетичні варіанти *хоть*, *тільки*, *скільки*; особливо виразно настанови автора щодо низького – високого стилю продемонстровано в історичних художніх текстах.

Уважаємо, що подальше уважне вивчення мови П. О. Куліша, як і інших представників красного письменства, є важливим і перспективним, коли йдеться про докладний аналіз першодруків і рукописів, з одного боку, і врахування локального говіркового оточення автора – з іншого; праці такого характеру дозволять дослідити механізми формування основ українського мовно-літературного стандарту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бевзенко, 1960 - *Бевзенко С. П.* Исторична морфологія української мови. Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород: Закарпат. обл. вид-во, 1960. 416 с.
- Жовтобрюх 1963 – *Жовтобрюх М. А.* Мова української преси (до середини дев'яностих років XIX ст.). К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1963. 415 с.
- Жовтобрюх 1970 – *Жовтобрюх М. А.* Мова української періодичної преси : кінець XIX – поч. XX ст. К.: Наук. думка, 1970. 303 с.
- ІМ 1978 - *Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін.* К.: Наук. думка, 1978. 540 с.
- Кумеда, 2011 – *Кумеда О. П.* Ідіолект П.О. Куліша на тлі східнополіського діалекту: дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01: українська мова. К., 2011. 212 с.
- Романчук 1911 - *Романчук Ю.* Посліслово / Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. / Ю. Романчук. Л.: Просвіта, 1908–1911. Т. 6. 1911. С. 669–670.

ДЖЕРЕЛА

- Гр. 1895 – *Гринченко Б. Д.* Етнографические материалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губернияхъ. Вып. 1. Черниговъ, 1895. С. 80–296.
- Ж.К. – *Жизнь Куліша. Правда.* 1868. № 2. С. 19–21; № 3. С. 32–34; № 4. С. 45–46; № 24. С. 283–286; № 25. С. 296–300; № 26. С. 311–312; № 27. С. 322–324; № 28. С. 335–336.
- ЗОЮР – *Куліш П.* Записки о Южной Руси: в 2 т. Киев: Днипро, 1994. Т. 1. 1994. 324 с.
- КЛ – *Куліш П.* Повне зібрання творів. Листи: у 2 т. Київ: Критика, 2005–2009.
- М.Б. – *Куліш П.* Маруся Богуславка. *Твори Пантелеймона Куліша:* у 6 т. Львів: Просвіта, 1908–1911. Т. 2. 1909. С. 5–192.
- Ор. – *Куліш П.* Орыся. Киев, 1882. 16 с.
- Сл.Гр. – *Словарь української мови:* у 4 т. / упор. Б. Д. Грінченко. Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 1958.
- Тв.1994 – *Куліш П. О.* Твори : в 2 т. Київ: Наук. думка, 1994.
- Хм. – *Куліш П.* Хмельницина. СПб., 1861. 128 с.
- Ч.р. – *Куліш П.* Чорна рада. СПб., 1857. 428 с.

REFERENCES

- Bevzenko, 1960 - *Bevzenko S. P.* Istorychna morfolohiia ukrainskoi movy. Narisy iz slovozmyny ta slovotvoru. Uzhhorod: Zakarpat. obl. vyd-vo, 1960. 416 s.
- Zhovtobriukh 1963 – *Zhovtobriukh M. A.* Mova ukrainskoi presy (do seredyny devianostykh rokiv XIX st.). K.: Vyd-vo Akad. nauk URSR, 1963. 415 s.
- Zhovtobriukh 1970 – *Zhovtobriukh M. A.* Mova ukrainskoi periodychnoi presy: kinets XIX – poch. XX st. K.: Nauk. dumka, 1970. 303 s.
- ІМ 1978 - *Istoriia ukrainskoi movy. Morfolohiia / S. P. Bevzenko, A. P. Hryshchenko, T. B. Lukinova ta in.* K.: Nauk. dumka, 1978. 540 s.
- Kumeda, 2011 – *Kumeda O. P.* Idioloekt P.O. Kulisha na tli skhidnopoliskoho dialektu: dys. ... kand. filol. nauk. 10.02.01: ukrainska mova. K., 2011. 212 s.
- Romanchuk 1911 - *Romanchuk Yu.* Poslislovo / Tvory Panteleimona Kulisha : u 6 t. / Yu. Romanchuk. L.: Prosvita, 1908–1911. T. 6. 1911. S. 669–670.

SOURCES

- Гр. 1895 – *Hrinchenko B.* Etnohrafycheskye materyaly, sobrannye v Chernyhovskoi y smezhnykh s nei huberniyakh. Vyp. 1. Chernihiv. S. 80–296.
- Ж.К. – *Kulish P.* Zhyzn Kulisha. *Pravda.* № 2. S. 19–21; № 3. S. 32–34; № 4. S. 45–46; № 24. S. 283–286; № 25. S. 296–300; № 26. S. 311–312; № 27. S. 322–324; № 28. S. 335–336.
- ЗОІуР – *Kulish P.* Zapysky o Yuzhnoi Rusy: u 2 t. Kyiv: Dnipro.
- КЛ – *Kulish P.* Povne zibrannia tvoriv. Lysty: u 2 t. Kyiv: Krytyka, 2005–2009.

- M.B. – *Kulish P.* Marusia Bohuslavka. Tvory Panteleimona Kulisha: u 6 t. Lviv: Prosvita, 1908–1911.
- Or. – *Kulish P.* Orysia. Kyiv, 1882. 16 s.
- Sl.Hr. – *Slovar ukrainskoi movy*: u 4 t. / upor. B. D. Hrinchenko. Kyiv: Vyd-vo Akad. nauk USSR, 1958.
- Tv.1994 – *Kulish P.* Tvory: u 2 t. Kyiv: Naukova Dumka, 1994.
- Khm. – *Kulish P.* Khmelnyshchyna. SPb., 1861. 128 s.
- Ch.r. – *Kulish P.* Chorna rada. SPb., 1857. 428 s.

Received: 13 May, 2021